

Федір Погребенник

МАЛОВІДОМЕ БЕРЛІНСЬКЕ ВИДАННЯ НАЙВИДАТНІШОГО ТВОРУ ПЕРШОГО КЛАСИКА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

(До 200-річчя виходу в світ "Енеїди" Івана Котляревського)

Маловідоме тому, що мало його примірників поширилось в Україні. Видане 1922 року в Берліні, воно майже не потрапило на Батьківщину, де вже на той час мечем і вогнем більшовики встановили свою диктатуру. Крім того, його підготував до друку, потурбувався про художні ілюстрації, домовився про друкування книжки в одному з кращих українських видавництв у Берліні Богдан Лепкий, автор багатьох статей і художніх творів, пройнятих антибільшовицьким духом. Підготовлені ним видання класики (а їх чимало: твори Т. Шевченка, в тому числі п'ятитомний "Кобзар", Є. Гребінки, Я. Щоголева, Панька Куліша (два томи), Марка Вовчка (три томи), О. Стороженка (два томи), Юрія Федьковича, Тобілевича, та ін.) заповнювали ту прогалину, що виникла внаслідок першої світової війни.

Що стосується спадщини Івана Котляревського, то він підготував, супроводив своїми вступними статтями і поясненнями два видання: протягом одного року у Берліні вийшли твори письменника у двох томиках (видавництво "Українське слово") і поема "Енеїда" ("Зі вступним словом та примітками проф. Б. Лепкого. З ілюстраціями та заставками А. Штірен", видавництво Ольги Дякової, друкарня Візике). Перше видання — звичайне, у стандартному оформленні — обкладинка художня, з тризубом посередині), друге на той час люксове, з 12 сторінками кольорових ілюстрацій, кольоровим портретом І. Котляревського, обширною науково-популярною вступною статтею.

У цих нотатках звернемо увагу на це сьогодні раритетне видання. Воно стало можливе завдяки співпраці Б. Лепкого з видавцем Ольгою Дяків, художником-графіком А. Штірен, відомості про якого, на жаль, не вдалося розшукати ні в німецьких, ні в українських енциклопедичних виданнях. Очевидно, його залучив до співпраці Б. Лепкий, який мав широке коло знайомих серед митців, виступав як художник-графік і портретист. Найскладнішим, безумовно, було забезпечити високий рівень друку кольорових ілюстрацій, які художник виконав в українізованому стилі, допасовуючи свій стиль до уже утверджених в українському мистецтві традицій. Масмо на увазі чорно-білі ілюстрації В. Корнієнка,

виконані на початку 900-х років і вміщені у збірнику "На вічну пам'ять Котляревському" (Київ, 1904). Попри певні спільні риси, вони є оригінальними, переконують про добре відчуття українського тексту митцем, що ілюстрував берлінське видання "Енеїди"

Ініціатива видання поеми, підготовка тексту, науковий коментар (вступна стаття і коментарі) доводять, що в складних умовах політичних, на чужині Б. Лепкий домогся чималих успіхів у спорядженні художньо повноцінної книжки, від якої бере свій початок нова українська література.

Як історик української літератури — її викладач у Краківському Ягеллонському університеті, і як поет, Б. Лепкий добре розумів непересічне значення творчості І. Котляревського, який проклав нові шляхи для розвитку рідного письменства, спрямувавши його в народне русло. 1915 року в "Короткому огляді української літератури" (Відень, видання "Союзу визволення України") він писав: "Явився письменник, Іван Котляревський, що промовив рідною хлопською мовою, хлопа допустив до слова, чужину поставив перед суд, а над своїм рідним запалив сяєво краси і кохання. Зробив се дуже щасливою рукою правдиво по-українськи — напів крізь сміх, а напів крізь сльози. Читали люди "Енеїду" (1798) і сміялися, бо бачили давніх троянців, перебраних по-козацьки, як скиталися по світі... В "Енеїді" повно згадок про нашу славу минувшину, про Січ, про Сагайдачного, про те, як "вічної пам'яті бувало у нас в Гетьманщині колись" І повно там грікого докору панам, "що людям льоти не давали і ставили їх за скотів" Повнішу і глибшу оцінку творчості І. Котляревського, докладнішу характеристику його значення для розвитку нової української літератури дає Б. Лепкий у вступній статті до берлінського видання "Енеїди" та у своїх пізніших працях, зокрема в у польськомовній розвідці "Література українська", надрукованої у томі четвертому варшавської енциклопедії (1933). Тут Автор "Наталки Полтавки" та "Енеїди" виступає у контексті загальноукраїнського літературного процесу як видатний митець, який узаконив художнє слово рідною мовою, удосконалив і розвинув поетичну мову, впровадив у лі-

тературу багатство народної лексики, оживив народні традиції і звичаї. За автором, "Енеїда" — це "бурлескно зображений образ життя України в другій половині XVIII віку зі всіма його валами і недомаганнями, з усім комізмом і небезпечною чужоземних російських впливів" У

виланому у Кракові 1941 р. нарисі "Наше письменство" Б. Лепкий певною мірою збагачує і конкретизує свою характеристику І. Котляревського і його "Енеїди" Поєма, за його висловом, це "ніби бурлескна переробка Вергілієвої епопеї, а на ділі широка картина життя в Україні у XVIII ст., перепущена крізь призму авторового дійсно полтавського гумору та його багатой владі. Літературне її значення дуже велике. Котляревський виробив літературну мову..., доказав, що можна було писати хоч би такі великі поеми, як його "Енеїда" Там був зразок мистецької строфи, багатий засіб рим всяких поетичних прикрас, там у сімох тисячах віршів перлилося стільки свіжого, широкого, непідробного гумору, як мало в яким іншому творі в світі... "Енеїда" це дійсно виняткова книжка якої не посоромилася б жодна література в світі"

Видання творів І. Котляревського, зокрема прекрасне ілюстроване видання "Енеїди", підготовлені Б. Лепким, його оцінки творчості цього письменника сьогодні мають історико-культурне значення, заслуговують на те, щоб їх увести в духовно-науковий обіг, вирвати із забуття.

Київ

ЮВІЛЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ "ЕНЕЇДИ"

(З добірки віршів поезій про значення творчого подвигу І. П. Котляревського для національного відродження України)

НА СВЯТО ВІДКРИТТЯ ПАМ'ЯТНИКА ІВАНОВІ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ (1903)

Був один такий час: на важких терезах
Вже хиталася доля України. —
А вона, наша ненька, стояла в сльозах,
В сподіванні страшної хвилини.

По широких степах ще котилась дума,
Марний відгук кривавої січі...
І надходила ніч — непрозора, сумна,
Що, мов путач, дивилась у вічі.

Де-не-де серед тиші ще хтось з кобзарів
Грав, неначе прохав на подзвіння;
То не дума була, то був лірницький спів,
Над труною тужне голосіння...

Ніч і тиша сумна присипляла усіх,
Навіть тих, хто і в бою не гнувся...
Коли раптом веселий, зневажливий сміх
Серед мертвої тиші почувся!

І звернулися всі у питанню німім:
Хто б посмів так одважно сміятись,
Коли звикли усі, щоб не вдарив той грім,
І від власної тіні ховатись?

Що ж у пам'яті свіжа подія була,
Як в неволі сконав Калнишевський...
Хто ж — сваволець, що має одвагу орла? —
То сміявся Іван Котляревський!

Він співав і сміявся. І голос його
То лунав соловейковим співом,
То нараз затихав, і він замість того
Реготався, охоплений гнівом.

Він до бою не кликав, бо знав, що у сні
Спочиває натружена сила,
Що по довгій столітній козацькій війні
Ніч століття тепер наступила.

Він не плакав, бо серцем прозрів, що народ,
Відпочивши від бур лихоліття,
Зрозуміє причини колишніх пригод
І завдання нового століття.

Та він бачив, ще люд той не мав голови,
Що вже пан свого краю цурався, —
Тоді жовч закипала у нього в крові
І він з панства того... реготався!

Так минали літа... І новітні співці
Відгукнулись на голос той дужий.
Засвітились помалу в хатах каганці.
Прокидався слабий і байдужий.

І збирались один по другим вояки,
І під прапором правди святої
Виростали з землі, шикувались полки,
Чувся поклик: "до зброї! до зброї!"

Не неволя чужа і не сила меча —
Гаслом стали: "освіта й наука"